

UN TEXT EN EL SEU CONTEXT HISTÒRIC:

EL REGLAMENT DE L'ESCOLA PRIMÀRIA FE-
MENINA FUNDADA A IGUALADA PER FELÍCIA
MATEU I PADRÓ (1818)*

per VICTÒRIA GUAL I GODÓ

*Aquest treball va guanyar "ex-aequo" el IV Premi Jaume Caresmar, atorgat l'any 1993 i convocat conjuntament per l'Ajuntament d'Igualada i el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (CECI).

PREÀMBUL

En aquest treball em dispo a examinar un text històric situant-lo en el seu context. Es tracta del reglament d'una escola primària femenina d'Igualada fundada el 1818 per voluntat testamentària de la senyora Felícia Mateu de Padró, una dama rica que morí soltera el 1803.

Felícia Mateu i de Padró nasqué a Igualada l'any 1728 i fou hereva de la fortuna dels seus pares i d'un germà. Dedicà la seva vida a obres benèfiques i assistencials, que tingueren un reconeixement ciutadà. Entre els seus llegats, a més de l'escola per a nenes, hi hagué la construcció de la capella pública de la Mare de Déu de Montserrat, edificada l'any 1850. Les seves despulles foren soterrades al sepulcre familiar de la basílica de Santa Maria. El seu nom es troba inscrit en la relació dels igualadins il·lustres en una làpida honorífica de l'Ajuntament d'Igualada ¹.

Quan l'escola era activa, l'any 1850, el polític i escriptor Pascual Madoz, en el seu "Diccionario..." en l'article dedicat a Igualada en fa aquesta definició: "Doña Seclina (sic) Mateu legó ciertos bienes, con cuyo producto se halla sostenido un establecimiento de instrucción primaria para niñas, que se conserva regularmente administrado y metodizado, mediante el laudable celo de los albaceas de esta fundación" ².

Jo no tenia, de fet, un interès especial a explorar un tema relatiu a educació. Però quan Miquel Ball i Mateu, bon coneixedor de la història local i oncle meu, em mostrà el reglament, desvetllà de seguida el meu interès, no només perquè es tractava d'una escola igualadina, sinó també perquè era un centre per a nenes. Em vaig proposar d'esbrinar, doncs, quin tipus d'instrucció primària rebien les nenes en el nostre país a principis del segle dinou, tot i comparant-la amb la que es donava als nens.

Heus aquí un sumari de les matèries tractades en cada capítol:

1) De primer he traçat breument el context històric, des de finals del s. XVIII fins a mitjan s. XIX, referint-me a Espanya en general, més particularment a Catalunya, i encara més concretament a Igualada i comarca.

1. BISBAL, M. Antònia i MIRET, M. Teresa: *Diccionari biogràfic d'igualadins*. Fundació Salvador Vives. Barcelona, 1986; pàg. 132.
2. MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*. Edicions Curial. Barcelona, 1985; vol. II, pàg. 17.

2) Tot seguit he fet un esbós de les idees pedagògiques -la pedagogia és una ciència incipient en l'època de què tractem- i de l'organització de la instrucció pública en aquells anys. Aquí faig referència al conjunt de l'Estat espanyol, però mirant de posar de relleu les peculiaritats de Catalunya en aquest aspecte.

3) En el tercer capítol m'he centrat en les matèries que s'estudiaven a les escoles primàries, i d'aquesta manera començo a comentar ja d'una manera directa el text. Em fixo sobretot en les diferències, molt significatives, entre les escoles de nens i les de nenes. He prestat atenció a la didàctica i els continguts de les matèries que eren considerades fonamentals per a la formació de les nenes, i que el nostre reglament menciona: les labors i la religió.

4) He analitzat després la situació del professorat: la consideració social, els coneixements exigits i els sous.

5) Un altre aspecte estudiat ha estat la disciplina, de la qual es parla també en el reglament. Aquí resulta especialment interessant el tema dels càstigs.

6) Tracto aleshores del sosteniment econòmic de les escoles. En relació amb això he intentat de descobrir fins a quin punt l'ideal de gratuïtat de l'ensenyament públic, propi de l'època, pogué acomplir-se.

7) He examinat també els horaris i el calendari escolar usuals en aquell temps, comparant-los amb els de la nostra escola.

8) Finalment he mirat d'escriure la història de l'escola igualadina. Per fer-ho m'ha calgut consultar grans piles de documents que he trobat en els arxius municipals i parroquial de Santa Maria d'Igualada. També m'ha servit d'ajuda la informació de boca d'en Miquel Ball. Aquesta ha estat, sens dubte, la part més complexa i delicada del meu treball. A causa de la meva inexperiència, m'ha resultat difícil llegir, entendre i classificar tota la documentació trobada. He d'agrair, en aquest punt, la valuosa col.laboració del meu germà Francesc, ara ja llicenciat en Història.

La major part dels documents fa referència a l'administració de l'escola per part de l'Ajuntament d'Igualada i els marmessors de Felícia Mateu. Res no he trobat sobre les alumnes i molt poc sobre les mestres. M'han estat especialment útils dues còpies del testament de la fundadora. La reconstrucció de la història de l'escola haurà de ser, per tot això, necessàriament i malauradament incompleta.

El meu treball presenta, doncs, dues vessants. D'una banda, l'estudi de les idees sobre educació primària -molt especialment la femenina- i de la seva organització i funcionament a principis del s. XIX, il.lustrat pel cas particular de l'escola d'Igualada. De l'altra, la investigació sobre la història i les vicissituds de l'escola fundada per Felícia Mateu i de Padró.

EL TEXT

"REGLAMENTO PARA EL ESTABLECIMIENTO DE LA ESCUELA PUBLICA DE EDUCACION Y ENSEÑANZA de Niñas de la Villa de Igualada, fundada por Doña Felicia Mateu y de Padró, vecina que fué de dicha Villa de Igualada que contiene los artículos siguientes:

ARTICULO I. Las Maestras serán por ahora dos y se han nombrado las mismas que en vida de la citada Doña Felicia Mateu servían el dicho empleo, con general y pública aceptación, dotándose por ahora á cada una de ellas con la cantidad de 175 libras catalanas.

ART. 2. Las Maestras enseñarán á las niñas las oraciones de la Iglesia, la doctrina cristiana por el método del catecismo, y las máximas de buenas costumbres, cuidarán que vayan limpias y aseadas á la Escuela, y se mantengan en ella con modestia y quietud, no permitiendo que se traigan almuerzo ni merienda.

ART. 3. Las labores que se enseñarán serán por la una Maestra el hacer faja, calceta y redcecilla; y por la otra Maestra la costura de coser más fino.

ART. 4. Des del día primero de Setiembre hasta el último de Abril inclusive se abrirá la Escuela en la mañana á las ocho, haciéndose un toque, y á las ocho y cuarto se cerrará la puerta y no se admitirá persona alguna, y acabará la Escuela á las once y cuarto: En la tarde se hará el toque de entrar á las dos y á las dos y cuarto se cerrará la puerta y no se admitirá persona alguna, y se acabará la Escuela á las cinco.

ART. 5. Desde primero de Mayo hasta el último de Julio inclusive, se abrirá la Escuela en la mañana á las siete y media, haciéndose un toque, y á las siete y tres cuartos se cerrará la puerta y no se admitirá persona alguna; y se acabará la Escuela á las diez y tres cuartos: En la tarde se hará el toque de entrar á las dos y media, y se cerrará la puerta á las dos y tres cuartos, y no se admitirá á persona alguna, y se acabará la Escuela á las cinco y tres cuartos.

ART. 6. Antes de empezar las labores despues de una pequeña oración, se rezará un Padre-nuestro y ave Maria por la fundadora, y se practicará lo mismo concluidas las labores.

ART. 7. Se empleará un cuarto de hora por la mañana, y un cuarto de hora por la tarde para enseñar á las niñas la doctrina cristiana, é inbuírlas en las máximas de nuestra santa Religión, en cuyo tiempo cesarán las labores y se procurará por las Maestras que las niñas presten la debida atención á las instrucciones.

ART. 8. Durante el tiempo de la Escuela las Maestras no podrán ocuparse en otra cosa más que en la enseñanza de la niñas evitando recibir visitas.

ART. 9. Si las Maestras observasen que alguna de las discípulas profiere malas palabras ó hace acciones indecentes, las amonestarán con suavidad para corregirlas, y permaneciendo indóciles, darán parte á los señores Albaceas quienes providenciarán lo que tengan por conveniente, á fin de precaver que el mal ejemplo contagie á las otras niñas.

ART. 10. Las Maestras no admitirán á la Escuela niña alguna sin que presente un papel de admisión firmado por los señores Albaceas.

ART. 11. En la Escuela no se admitirá niña alguna que no tenga cinco años cumplidos, lo que se hará constar por medio de una simple nota del Reverendo Cura Párroco, ó de los Reverendos Vicarios.

ART. 12. En el primer día de cada mes por mañana y tarde en las horas de la Escuela se presentarán los señores Albaceas en una sala de la Enseñanza, donde podrán acudir las personas que deseen ser admitidas en la Escuela, mediante tener el requisito de cinco años cumplidos.

ART. 13. No habrá Escuela en los Domingos y demas dias de obligación de oír misa.

ART. 14. Habrá vacaciones en todo el mes de Agosto, y desde el miércoles de la Semana Santa hasta el tercer día de Pascua; des del día de Navidad hasta el de Reyes; en el día de la Presentación patrona de la Enseñanza, y en el dia de S. Félix Cantalicio patrón de la Fundadora.

ART. 15. El presente arreglo se fijará en la puerta de la Escuela de la Enseñanza para conocimiento del público.

Igualada I de Octubre de 1818. = D. José Antonio de Padró. = D. Félix de Batlle. = D. Miguel Amigó. = D. Buenaventura Jovér y Amigó."

Els signants són els marmessors de la fundadora. El document, que és propietat privada, està imprès, però existeix un altre reglament manuscrit, també de propietat privada, més ampli que el que ara ens ocupa, i que va seguit d'una petició de permís al bisbe de Vic Raimon Strauch i Vidal per obrir l'escola. És possible que el reglament imprès sigui un resum del manuscrit.

1. CONTEXT HISTÒRIC (1759 - 1876)

El regnat de Carles III (1759-1788) fou una època de ressorgiment econòmic per Catalunya. En el camp de la cultura i l'ensenyament, però, l'expulsió dels jesuïtes, decretada el 1767, significà un greu perjudici. La Universitat de Cervera, que havia esdevingut l'únic fogar de cultura universitària a Catalunya, també en resultà afectada.

Regnant Carles IV (1788-1808), esclatà la Revolució Francesa i el 1793 França declarà la guerra a Espanya. Aquesta fou la "Guerra Gran" i acabà el 1795. Però els conflictes amb els francesos no havien acabat: el 1808 Napoleó aconseguí de Carles IV i el seu fill Ferran la cessió dels drets a la corona espanyola i Josep I, germà de l'emperador, pujà al tron d'Espanya. El mateix any esclatà la Guerra de la Independència contra els francesos, que duraria fins al 1814. Durant la guerra es van aplegar a Cadis unes Corts per redactar una Constitució inspirada en idees liberals, però d'espirit centralista (1812).

Quan Ferran VII va tornar a Espanya del seu exili (1814), va abolir la Constitució. Es desencadenen aleshores a tot el país violentes lluites entre liberals i absolutistes. De 1821 a 1823 dominen els liberals; és l'anomenat "trienni liberal". Restablert Ferran al tron gràcies als "Cent mil fills de Sant Lluís", s'inicià una feroç persecució contra els liberals.

A la mort del rei (1833) es formà una gran divisió entre liberals o isabelins - partidaris de la princesa Isabel - i els absolutistes, carlins o tradicionalistes, partidaris de Carles, germà de Ferran VII. No es tractava d'un simple problema de drets de successió al tron, sinó sobretot d'un problema polític i ideològic que havia de fer córrer molta sang al país, en les tres guerres carlines: la primera de 1833 a 1840; la segona de 1846 a 1849 i la tercera de 1872 a 1876. A Catalunya, a grans trets es pot dir que a les ciutats i a la costa es tendia al liberalisme, mentre que a l'interior i a la muntanya es decantaven més per l'absolutisme monàrquic.

Malgrat tot, a Igualada i comarca, el segle XVIII i la primera meitat del XIX fou una època d'expansió econòmica, amb un constant desenvolupament de l'agricultura i de les indústries adoberes, tèxtils i papereres.

La població d'Igualada era de 3.100 habitants el 1768; 6.494 el 1797; 7.731 el 1830; 10.095 el 1842; i 14.000 el 1857, que fou el sostre de la demografia igualadina de la dinovena centúria. Les quatre dècades restants del segle XIX foren regressives, principalment per les conseqüències derivades de la crisi de la indústria cotonera. L'any 1850 s'havia baixat a 11.896 habitants i el 1887 a 10.201 habitants.

2. CONTEXT PEDAGÒGIC, LEGAL I ADMINISTRATIU

En començar el s. XIX, es fa palesa una oposició ideològica entre liberalisme i tradicionalisme que es reflectirà també en el camp de les idees pedagògiques. D'una banda, trobem una pedagogia inspirada en les fórmules tradicionals, i de l'altra, un gran afany de reformes educatives influït pel pensament estranger. Amb la revolució liberal de 1820, aquest afany de reforma pren força i s'intensifica la preocupació per ampliar la instrucció pública. S'espera que l'educació faciliti l'exercici de la igualtat dels homes davant la llei i eviti que la ignorància derivi en violència i intolerància. Predomina la idea que l'educació és la panacea que solucionarà els problemes de tota mena que pateix el país. Els polítics volen utilitzar-la per difondre uns determinats principis i estabilitzar el seu govern; els economistes creuen que uns bons plans d'estudi i una bona orientació professional acabaran amb la crisi agrícola i industrial; els intel·lectuals la voldrien convertir en plataforma de difusió ideològica i cultural i els eclesiàstics, en un mitjà d'enfortir la fe religiosa. Una entusiasta minoria de burgesos, militars i intel·lectuals aspira a construir una nova societat. Ara bé, el dur contrast amb la realitat d'un país encara no recuperat de la guerra contra França, el pèssim estat de l'economia, la confusió administrativa i fiscal, i el progressiu radicalisme i enfrontament polítics feren impossible, de moment, l'èxit de la majoria d'empreses renovadores.

L'escriptor i polític Gaspar Melchor de Jovellanos i el ministre de Carles IV, Manuel Godoy foren precursors de la renovació educativa a la fi del despotisme il·lustrat. Més endavant tenim Manuel Quintana, amic de Jovellanos i poeta, que cavalca entre l'antic i el nou règim encara que les seves idees siguin plenament liberals. Jovellanos és autor d'un important pla d'ensenyança, les "*Bases para la formulación de un plan general de instrucción pública*" (1811). Godoy, que fou ministre de 1792 a 1808 i era afí a les idees pedagògiques de Jovellanos, amplià els programes de les escoles i afavorí la publicació de llibres de text espanyols. Quintana elaborà un "*Informe para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de la Instrucción Pública*" (1813), base de totes les reformes educatives.

La preocupació per l'educació que mostren molts intel·lectuals i polítics se centra en l'ensenyament primari i moltes veus s'aixecaren reclamant-ne la generalització. No hi ha res més cert, però, que una cosa és la teoria i l'altra la pràctica i així, ens trobem que al llarg de tot el s. XIX i fins a principis del XX continuen les queixes per l'oblit en què es troba l'ensenyança i les demandes perquè es generalitzi la instrucció primària.

El s. XVIII, la situació de l'ensenyament públic a Espanya era desastrosa. No era gratuït, hi havia pocs mestres i mal preparats i també poques escoles. L'expulsió dels jesuïtes decretada per Carles IV el 1767 agreujà encara més la situació, perquè eren escoles religioses les que suplien la manca d'escoles públiques. A Barcelona, el bisbe Josep Climent (1766-75) sol·licità als religiosos dels convents de la ciutat que hi instal·lessin escoles gratuïtes. Així ho van fer: el 30 de juny de 1767 es van obrir deu escoles. Els mestres seglars, que des del 1760 formaven a Barcelona un gremi anomenat "Hermandad de San Casiano", protestaren el 1771 al rei en veure que els nens abandonaven les seves escoles per anar a les gratuïtes dels convents i reclamaren l'exclusiva de l'ensenyament primari. Era evident que l'ensenyament religiós inspirava molta més confiança que el segle, ja que a les escoles dels convents acudien tant pobres com rics. Finalment, però, els mestres seglars aconseguiren el tancament de les escoles religioses (1777). Al seu torn, veus de pares i polítics van protestar contra aquesta decisió i el 1802 les escoles foren obertes de nou. L'acabament del s. XVIII, doncs, és marcat per la pugna entre l'ensenyament públic i religiós.

El s. XIX suposa la fi del règim gremial en la instrucció pública i l'inici d'una forta intervenció de l'Estat en aquest camp. L'"Hermandad de San Casiano" perdrà el seu privilegi d'examinar els mestres, que serà assumit per altres organismes. La Guerra del Francès comporta un lamentable retrocés en la instrucció pública, que s'accentua encara amb la guerra civil entre liberals i reialistes. Un reial decret de 1815 exhortava els convents a obrir escoles gratuïtes a tot Espanya. Un dels canvis més remarcables que portà el s. XIX en l'àmbit de l'educació fou que, a partir d'aleshores, eren els més necessitats els qui acudien a les escoles públiques, mentre que molts col·legis religiosos passaven a ser de pagament i es veien concorreguts per les classes acomodades. Aquesta tendència, que inverteix la del segle anterior, s'anirà accentuant al llarg del s. XIX.

La legislació

S'observa una clara tendència, a partir de finals del s. XVIII, a unificar tota la instrucció pública per mitjà d'un pla general d'estudis. Després d'alguns intents inicials fracassats, les Corts de Cadis ho aconseguiran. La Constitució de 1812 ja diu, en el paràgraf XCV del discurs que la precedeix, que l'ensenyament ha de ser "general y uniforme, ya que generales y uniformes son la Religión y las leyes de la Monarquía española" ¹. L'informe de Manuel Quintana serà la primera expressió de l'intent, que finalment es realitzarà en dues lleis de 1821 i 1825. Per primera vegada es legislarà sobre l'educació pública en general, parlant de la seva finalitat i característiques globals. Analitzarem ara un per un els principals textos legislatius de l'època que es refereixen a l'ensenyament.

1. Citat per COSSÍO, Manuel. - *"La enseñanza primaria en España"*. Publicaciones del Museo Pedagógico Nacional. Madrid, 1915. pàg. 26.

La *Constitució de Cadis* (18 de març de 1812), en el seu títol IX, art. 366, decreta l'establiment d'escoles de primeres lletres a tots els pobles d'Espanya. En un altre article es diu que, a partir de 1830, tot espanyol que entri a gaudir dels drets de ciutadà haurà de saber obligatòriament llegir i escriure. De ben segur es refereix només als homes. Generalitzar, centralitzar i uniformar l'educació primària és la màxima aspiració reflectida en la Constitució.

L'"Informe de la Junta creada por la Regencia para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de la Instrucción Pública" (1913), més conegut per *Informe Quintana*, es queixa de la mala situació de la instrucció pública i recorda la necessitat d'una reforma global. Estableix cinc bases generals per a l'ensenyament:

- 1) Universalitat o extensió a tots els ciutadans.
- 2) Uniformitat de doctrina, mètodes i llengua.
- 3) Caràcter públic, en el sentit que a les escoles hi puguin anar alumnes en qualitat d'oients.
- 4) Gratuïtat.
- 5) Llibertat d'ensenyament.

Quintana afirma que l'educació primària "es la más importante, la más necesaria y por consiguiente aquella en que el Estado debe emplear más atención y más medios. Mil veces se ha dicho que una nación compuesta de individuos que sin excepción supiesen leer, escribir y contar, seria mucho más ilustrada..."². Reitera també l'aspiració que hi hagi una escola primària a cada poble d'Espanya.

El "*Reglamento general de la Instrucción Pública*" (29 de juny de 1821) és considerat la primera llei general d'educació d'Espanya. Estableix, en el seu títol I, les mateixes bases generals per a l'ensenyament públic que l'*Informe Quintana*. En el títol II, art. 14, disposa que les diputacions provincials estableixin una escola de primeres lletres en cada poble de més de 100 habitants i en els més grans, una cada 500 habitants. Afirma que l'ensenyament primari és indispensable per a tots els nens. Totes aquestes disposicions, però, quedaven en el paper, perquè faltaven els mitjans econòmics i executius per fer-les viables.

Una altra llei, el "*Plan y Reglamento de escuelas de primeras letras*" (16 de febrer de 1825), encara que de caràcter més polític i burocràtic que pedagògic i inspirada en idees reaccionàries, proposa algunes bones reformes, especialment en el camp de l'organització i l'administració de l'ensenyament. Tot i que fou el primer pla general d'ensenyança primària que estigué vigent, no totes les seves disposicions es posaren en pràctica. En el preàmbul, es diu: "Faltaba un plan y reglamento uniforme y bien entendido que (...), dando a las Escuelas una dirección en que la Iglesia y el Estado pudieran ejercer aunadamente la más saludable influencia...", facilités "la primera, la más útil y necesaria enseñanza"³. Es repeteix, doncs, la preocupació per la uniformitat i es manifesta un esperit centralista. En el títol I, es diu que cal procurar establir una escola primària a tots els pobles que arribin a 50 habitants.

2. LUZURIAGA, Lorenzo. "*Documentos para la Historia escolar de España*". Centro de estudios Históricos. Madrid, 1916. pàg. 98, vol. II.

3. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 190, vol. II.

El 21 de juliol de 1838, fou decretada per les Corts i sancionada per la reina governadora Maria Cristina de Borbó, en nom d'Isabel II, reina d'Espanya, una "*Ley provisional de instrucción primaria*", en un temps que mancaven els recursos necessaris per a establir regularment les escoles en la majoria dels pobles. Era estimat que més de la meitat dels 18.000 pobles espanyols no tenien escoles primàries.

Aquesta nova legislació va ser desplegada i comentada per Laureà Figuerola, en el "*Manual completo de enseñanza simultanea, mútua y mixta*", publicat a Madrid l'abril de 1841, amb l'autorització i la recomanació de la Direcció general d'estudis. La primera edició es va esgotar el febrer de 1842 i tot seguit varen imprimir la segona. Després Figuerola, el 1844, va publicar una "Guía legislativa e inspectiva de instrucción primaria". En ambdues obres es recollien també el "Reglamento de escuelas" de 26 de novembre de 1838 i el "Reglamento de exámenes de maestros" de 17 d'octubre de 1839 ⁴.

Laureà Figuerola i Ballester, nascut a Calaf l'any 1816 i finat a Madrid el 1903, fou pedagog, economista, estadista i escriptor. És més conegut per haver decretat l'any 1868 la reforma monetària amb la implantació de la pesseta com a unitat de compte, que no pas per la seva contribució a la modernització i homogeneització de l'ensenyament a Espanya, des dels seus llocs d'educador, de catedràtic i de pensador.

Els primers articles de la llei de 1838 fan les determinacions següents:

"Art. 1°. *La instrucción primaria es pública y privada.* Art. 2°. *Se reputarán públicas aquellas escuelas que estén sostenidas por los fondos públicos de los pueblos. También se considerarán como públicas las escuelas gratuitas pagadas enteramente por legados, obras pías o fundaciones* (Aquest era el cas de l'escola igualadina fundada per Felícia Mateu).

"Art. 3°. *La instrucción primaria pública se dividirá en elemental y superior.* Art. 4°. *La instrucción primaria pública elemental ha de comprender para ser completa: 1° Principios de religión y moral. 2° Lectura. 3° Escritura. 4° Principios de aritmética, o sean las cuatro reglas de contar por números abstractos y denominados. 5° Elementos de gramática castellana, dando la posible extensión a la ortografía. Cuando la enseñanza no abraza las materias designadas en este artículo se considerará incompleta.* Art. 5°. *La instrucción primaria pública superior comprenderá además de los ramos que forman la elemental: 1° Mayores nociones de aritmética. 2° Elementos de geometría y sus aplicaciones más usuales. 3° Dibujo lineal. 4° Nociones generales de física y de historia natural acomodadas a las necesidades más comunes de la vida. 5° Elementos de geografía y de historia, particularmente las de España*".

Art. 7°. *Todo pueblo que llegue a 100 vecinos estará obligado a sostener una escuela primaria elemental completa.* Art. 9°. *Toda ciudad o villa cuyo número de vecinos llegue a 1.200 está obligado además a sostener una escuela primaria superior.* Art. 36. *Siendo notoria la utilidad de los establecimientos conocidos con el nombre de escuela de párvulos, el Gobierno procurará generalizarlos por todos los medios que estén a su alcance.* Art. 37. *Asimismo procurará el Gobierno la conservación y fomento de las escuelas de adultos*".

4. FIGUEROLA, Laureano: *Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mixta*. 2ª edición. Madrid, 1842; 216 páginas. (Barcelona, imprenta del Constitucional).

Després, en el reglament de 1838 es fan tres divisions: la primera estarà formada per alumnes de 6 a 8 anys; la segona de 8 a 10 anys i la tercera de 10 anys en amunt. El quadre de les matèries corresponents a cada divisió és la següent:

	1. ^a DIVISION.	2. ^a DIVISION.	3. ^a DIVISION.
INSTRUCCION MORAL Y RELIGIOSA.	Oraciones.	Historia sagrada. Catecismo.	Catecismo. Historia sagrada. Nuevo Testamento.
LECTURA.	Alfabeto, sílabas y palabras usuales y fáciles.	Lectura de corrido.	Lectura en impresos y manuscritos.
ESCRITURA.	En pizarras.	En cartapacios.	En papel blanco.
ARITMÉTICA.	Contar de palabra, tablas de sumar y multiplicar, conocer los guarismos,	Numeracion escrita. Tablas. Las cuatro reglas simples.	Fracciones comunes y decimales. Reglas de denominados. Pesos y medidas del Reino.
GRAMÁTICA.	Pronunciacion correcta.	Ortografia teórica y práctica.	Analogía, sintaxis, análisis gramatical y lójico: composiciones.

Segons el pla i el reglament de 1825, les escoles es consideraven dividides en dues aules o classes separades, que eren la primera per llegir i la segona per escriure, a la qual passaven els alumnes en saber llegir de correguda. Es feia així per considerar que encara no estaven demostrats els avantatges de l'ensenyament simultani de llegir i escriure.

Per obrir el pas a nous sistemes metodològics, el 1841, Laureà Figuerola creu que cal abolir el sistema individual com a conegudament viciós, ja que consistia a fer llegir, escriure, comptar i recitar la lliçó a cadascun dels alumnes separatament, de manera que un no pugui rebre els ensenyaments de l'altre.

Per això calia generalitzar el sistema simultani, mutu i mixt. El sistema simultani consistiria a formar grups i seccions d'alumnes segons el seu grau de coneixements i fer-los llegir, escriure, calcular i recitar, per un mateix mestre, en aules de 30 a 100 alumnes. En aquest cas l'obligació principal del mestre és ensenyar i la secundària vigilar.

En el sistema mutu els grups i les seccions d'alumnes reben les lliçons per alumnes d'una altra de superior, que fan d'instructors i així el mestre en primer lloc ha de vigilar i segonament ensenyar. En el sistema mixt cal saber combinar els dos anteriors segons convingui ⁵.

Una darrera empena legislativa del segle passat va ser la de l'any 1857, quan fou decretada una nova "*Ley de instrucción pública*", la qual estigué vigent fins a la segona República (1931-36), i fou coneguda com la llei Moyano, que més que altra cosa establia l'obligatorietat de l'ensenyament primari. Tanmateix les institucions privades no podien suplir la manca de centres públics oficials, que havien de ser sostinguts pels municipis. L'autor d'aquella llei, Claudio Moyano Samaniego (1809-1890), fou polític i pedagog. Va ser ministre de Foment tres vegades: 1853, 1856-57 i 1864.

En l'aspecte de les edats d'escolarització veiem que l'escola igualadina admet les nenes a partir dels cinc anys (articles 11 i 12), però no diu fins a quina edat les accepta. A l'escola primària oficial l'entrada habitual, durant el segle XIX, fou la dels sis anys. El 1860, el pedagog català Odon Fonoll ens diu que les nenes han de tenir entre 6 i 13 anys per ser admeses a les escoles públiques, però ens avisa que "como la clase pobre se ve precisada á sacar sus hijas de la Escuela demasiado pronto, procuraran las Maestras que a la edad de diez años tengan aquellos conocimientos más indispensables ⁶." A les viles i ciutats, els nens solien abandonar l'escola als 10 o 11 anys i a les zones rurals, abans i tot, per incorporar-se al treball.

Les institucions

Donem ara una ullada als organismes directius de l'ensenyament primari.

El *Consejo Supremo de Castilla*, institució medieval creada com a òrgan suprem de govern, fou l'organisme superior de direcció de l'ensenyament fins al 1832 (excepte durant els períodes constitucionals, 1812-14 i 1820-23). Tenia caràcter consultiu i judicial, i la seva principal atribució en l'àrea de l'educació era expedir els títols dels mestres.

La *Dirección General de Estudios* substituï l'anterior durant el trienni liberal. La seva creació estava prevista en l'article 365 de la Constitució de Cadis. Exercia la inspecció superior de la instrucció pública, confeccionava plans i reglaments, i informava anualment les Corts sobre l'estat de l'educació.

La *Real Junta de Exámenes de Maestros de Primeras Letras*, creada per una cèdula de Carles IV el 1804, funcionà a Madrid fins al 1825. El 1806 foren establertes juntes similars a totes les capitals de província. El 1808 se suprimiren i les seves funcions les assumiren les diputacions provincials.

Els *ajuntaments* tingueren, fins al 1825, la facultat de nomenar i destituir els mestres. Després, també, però des de 1838, amb la prèvia aprovació del cap polític i escoltant la Comissió provincial.

5. FIGUEROLA, Laureano: *op. cit.* pàg. 102.

6. FONOLL, Odon.- "*Nociones de sistemas y métodos de enseñanza para escuelas de niñas*". Barcelona, 1860. pàg. 74-75.

La llei de 1825 introdueix algunes modificacions en el sistema anterior (títols XI al XIV). El *Consejo Real de Castilla* manté l'autoritat suprema, però es crea la *Junta Superior de Inspección de Escuelas del Reino* per tal de vetllar per al compliment del nou reglament. Per sota d'aquesta hi haurà les *Juntas de Capital*, encarregades dels exàmens, i les *Juntas de Pueblo*, que agafaren algunes atribucions dels ajuntaments.

La Llei de 1838 prescriu en l'art. 27. que "La dirección y régimen de la instrucción primaria en todo el reino corresponde al Gobierno de S.M. por el Ministerio de la Gobernación de la Península". I en l'art. 28. diu que "A este efecto se establecerá en cada capital de provincia una comisión de instrucción primaria, compuesta del Gefe político, presidente; de un individuo de la Diputación provincial nombrado por ella; de un eclesiástico condecorado elegido por el Diocesano, y de otras dos personas ilustradas, nombradas por el Gefe político á propuesta de la Diputación".

Per al nivell local l'art. 31 diu: "En todo pueblo donde por esta ley deba haber escuela, habrá una Comisión local de instrucción primaria subordinada a la provincial. Esta Comisión se compondrá del Alcalde, presidente; de un Regidor; de un Párroco elegido por el Ayuntamiento donde hubiere más de uno, y de otras dos personas celosas é instruidas nombradas por el Ayuntamiento. Estos destinos serán honoríficos y voluntarios".

L'educació femenina

Fins ben entrat el s. XVIII, l'educació femenina va córrer a càrrec dels monestirs i convents de religioses. No fou fins al 1780 que el primer centre públic gratuït per a nenes va ser fundat a Madrid, per la Diputació de Caritat del barri de Mira el Río, dependent de la Junta General de Caritat. El 1783, Carles III decretà la creació de trenta-dues escoles més com aquella, dependents de les diputacions de caritat de cada barri de Madrid. Això suposà la primera intervenció estatal a les escoles de nenes. La cèdula reial de l'onze de maig de 1783 reglamenta aquestes escoles. A Barcelona no trobem res de semblant.

A partir de principis del s. XIX comencen a sorgir gran quantitat d'escoles particulars per a nenes, que s'anuncien en els diaris. En una nota apareguda en el "Diario de Barcelona" l'estiu de 1822, per exemple, una senyora viuda s'ofereix per ensenyar les nenes a "leer, escribir y doctrina cristiana, hacer media, coser y bordar de toda manera, a un precio equitativo"⁷. És famosa la iniciativa de Francisca Portillo que, com Felícia Mateu, volgué instituir una escola femenina gratuïta, però tingué problemes amb l'ajuntament i va haver de tancar-la.

Alguns col·legis particulars, sorgits després de la guerra, oferien una nova educació, que incloïa matèries com ara la música i el ball, el dibuix, llengües estrangeres, eloqüència i història, a més de les tradicionals (llegir, escriure, aritmètica, labors i religió). Eren centres que pretenien donar una educació fina i il·lustrada, molt poc corrent, a les noies de classe alta. La nostra modesta escola igualadina es troba, sens dubte, a llargues de distància d'aquestes noves i distingides escoles.

7. Citat per SÁENZ-RICO URBINA, Alfredo- "La educación general en Cataluña durante el triennio constitucional". Barcelona, 1973. pàg. 292.

Quant a la formació secundària de la dona, només els ordes religiosos se n'ocupaven. Pel que fa a l'ensenyament professional, existien escoles de floristes, de brodats i de dibuix.

Les obres sobre educació femenina, majoritàriament procedents de l'estranger, tingueren un gran nombre de lectors a Espanya. Entre les que van tenir més acceptació, podem citar el "Traité de l'éducation des filles" (1687), de l'eclesiàstic francès Fénelon; "Eufèmia, o la dona veritablement instruïda", de J.H. Campe, pedagog i lingüista alemany (1746-1818); les obres de la comtessa de Genlis, educadora francesa (1746-1830), i el "Tractat de l'educació de les nenes" Madame Campan, lectora de les filles de Lluís XV, nascuda el 1752 i morta el 1822.

Jovellanos, en el capítol sobre la dona de les seves "Bases para la formulación de un plan general de instrucción pública" (1811), mostra així el seu interès per l'educació femenina: "La educación de la niñas, que es tan importante para la instrucción de esa preciosa mitad de la nación española, y que debe tener por objeto el formar buenas y virtuosas madres de familia..."⁸. A continuació proposa que s'estableixin escoles gratuïtes per a les nenes pobres i col·legis de pagament, on donarien una educació més acurada, per a les riques.

L'estudiosa Isabel de Azcárate⁹ creu que les idees progressistes sobre la formació de la dona van arribar amb retard a Espanya per raó de l'escassa influència que aquí tingué en el poble el Renaixement, i de l'absència de la crítica social que va suposar per a la resta d'Europa la reforma protestant. Mentre que a França, ja des de finals del s. XVI, la lectura, l'escriptura i el càlcul formen la base del programa escolar femení, a Espanya es continuarà donant prioritat, durant dos segles llargs, a les labors. A França abundaven les institucions religioses docents femenines que donaven gran importància al cultiu de l'intel·lecte. Abans del s. XIX, a Espanya només existia una d'aquestes fundacions: la Companyia de Maria, que havia creat un monestir a Barcelona el 1650. Després, ja ben entrat el s. XIX, s'instal·len al nostre país altres congregacions franceses i el 1826, la de Santa Joaquina Vedruna.

Malgrat tots els retards, a partir de l'últim decenni del s. XVIII l'opinió pública espanyola comença a recollir les inquietuds d'una minoria que reclama per al sexe femení un nivell cultural que li havia estat negat. Heus aquí extractes d'alguns articles periodístics i llibrets significatius.

"Aprenda (la nena) a leer inmediatamente y escribir después -contra el parecer de muchos-, que tanto en un estado como en otro, es necesario y provechoso"¹⁰. De la "Carta sobre la educación de las hijas", de Maria Egipcíaca Damañer i Gongoreda, apareguda en el "Diario de Barcelona" el 14 de novembre de 1792. Cal tenir en compte que no era obvi per a tothom, en aquella època, que calgués alfabetitzar les nenes.

"No nos debemos maravillar de que las mugeres pongan toda su vanidad en el cuerpo. Una muger sin ningún cultivo de sus talentos no puede poner la vanidad en su espíritu". Els homes, doncs, agafen com a companyes "unas personas sin cultivo del ánimo, y sin más instrucción que la que se puede dar a un canario, papagayo o

8. Citat per RUIZ BERRIO, Julio- "Política escolar de España en el s. XIX". Madrid, 1965. pàg. 35.

9. AZCÁRATE, Isabel de- "La enseñanza primaria en Barcelona. La educación de la mujer". Barcelona, 1968. pàg. 1 i 2.

10. Citat per AZCÁRATE, I.- *op. cit.* pàg. 6.

mono, para que diviertan con su canto, habla o acciones" ¹¹. D'un anònim "Discurso sobre la educación del bello sexo" ("Diario de Barcelona", 2 de novembre de 1795).

"La impropiedad, hija de la ignorancia, las a sujetado (a les dones) a la baxeza de espíritu de solo cuydar de las cosas domésticas; no lo niego; tales son, en efecto, las principales ocupaciones a que está destinado generalmente el sexo, más no por naturaleza sino por las instituciones humanas" ¹². Fragment d'un discurs signat per un misteriós "Caballero de las tres D.D.D." ("Diario de Barcelona", 29 de juny de 1796).

Les tensions dels anys següents no permeteren un desenvolupament normal dels costums i les idees fins al 1820. Aleshores es reprèn la controvèrsia. El "Diario de Barcelona" del 17 de juny d'aquell any porta un article d'una dama que signa "N", en el qual reclama: "Que perjuicios o ventajas podría acarrear a la Nación el que disfrutásemos nosotras de la pública ilustración? Por qué finalmente los entendimientos ilustrados, en vez de zaherirse e injuriarse no dedican algunos momentos a favor nuestro declamando para destruir los restos de la envejecida preocupación y fanatismo, que consideraba como cosa perniciosa el que aprendiésemos a leer y escribir?" ¹³.

El 1820 es publiquen a Barcelona una "Apologia o bien sea dictamen imparcial sobre el descuido de instruir a las mugeres" de Somat Aruguerb (Tomàs Bruguera) i la "Carta eucarístico-política de la ciudadana F.S. a D. Somat Aruguerb, por su apologia al bello sexo", en què l'autora exposa un cos de doctrina autènticament revolucionari sobre l'educació femenina.

El "Registro y estado de la imperfección, ruindad y malícia de la mugeres", llibret anònim publicat a Barcelona el 1822, fou contestat per un altre opuscle anònim titulat "Contra-registro de las mugeres, en donde son aforados los defectos de los hombres" (Barcelona, 1822).

D'aquesta manera s'anà creant un estat d'opinió que féu possible la inclusió de l'ensenyament primari femení a la legislació. Així, els reglaments de 1821 i 1825 preveuen la creació d'escoles femenines governades per les diputacions provincials.

Referent a les escoles de nenes la llei de 1838 disposava:

"Art. 35. Se establecerán escuelas separadas para las niñas donde quiera que los recursos lo permitan, acomodándose la enseñanza de éstas escuelas á las correspondientes elementales y superiores de niños, con las modificaciones sin embargo que exige la diferencia de sexo. El establecimiento de estas escuelas, su régimen y gobierno, provisión de maestros, etc. será objeto de un reglamento especial. Entre tanto continuarán las escuelas públicas de niñas existentes en los diferentes pueblos de la monarquía, bajo la inspección de las Comisiones creadas en virtud de esta ley, del mismo modo que las de niños, cuidando dichas Comisiones de mejorar y aumentar esta especie de establecimientos de la mayor importancia".

El contigut d'aquest article fou analitzat per Laureà Figuerola en l'esmentat "Manual...": "Una dificultad no pequeña nos ha presentado el estudio y comparación de la ley con las reales órdenes y reglamentos que son el complemento de ella. El art. 35 dice que "Se establecerán escuelas separadas para las niñas donde quiera que los

11. *Idem*, pàg. 9.

12. *Idem*, pàg. 11

13. SÁENZ-RICO URBINA, A.- *op. cit.* pàg. 277.

recursos lo permitan...". De estas palabras se deduce, que en donde los recursos no lo permitan, las niñas podrán formar con los niños escuelas reunidas. Así efectivamente sucede en otros países, con la única precaución de poner en medio de la sala de la escuela un tabique de cinco o seis pies de alto, que llega hasta cerca de la mesa del maestro, colocándose los niños á un lado del tabique y del otro las niñas. De este modo el maestro ve y dirige á la vez los ejercicios y movimientos de las dos divisiones, logrando por este medio tan sencillo, que en los pueblos de corto vecindario, donde no hay por lo regular bastantes fondos para sostener dos escuelas, no quede sin embargo olvidada la educación de las niñas".

"Esta misma idea parecía que debió presidir la redacción de la ley. Empero si consideramos que el artículo 12 del reglamento de escuelas dice: Para ser admitido el niño en la escuela, deberá tener por regla general de 6 a 13 años... y fijamos luego la atención en el artículo 4 de la real orden de 1º de enero de 1839 que dice: No será permitida la concurrencia de uno y otro sexo á una misma escuela pasada la edad de seis años, preguntamos ¿dónde se educarán las niñas de seis a trece años, en los pueblos cuyos recursos no permitan establecer escuela separada para ellas?. No lo sabemos y creemos sería difícil la contestación". Així de difícil i contradictòria era la situació! ¹⁴.

3. MATÈRIES I DIDÀCTICA

Fan referència a matèries els articles segon i tercer del reglament de l'escola igualadina. D'entrada, es fa palesa la falta de coincidència entre els desitjos de Felícia Mateu sobre el quan s'havia d'ensenyar a l'escola, i el que realment s'hi va començar a ensenyar que fou fundada. Felícia havia deixat escrit que volia "una enseñanza pública de noyas (...) en lo tocant a Doctrina Cristiana, leer, escriure, cosir, fer puntos, mitxas y demás cosas que conduzcan a la bona educació de ellas" ¹. Els ensenyaments de llegir i escriure no són mencionats en el reglament de 1818. L'esperit de l'escola sembla molt afí al de les que Carles III va instituir per decret a Madrid el 1783, per fomentar "la buena educación de las jóvenes en los rudimentos de la Fe Católica, en las reglas del bien obrar, en el ejercicio de las virtudes y en las labores propias de su sexo". El primer que ensenyaven era "las Oraciones de la Iglesia, la Doctrina Christiana por el método del Catecismo, las máximas de pudor y de buenas costumbres". Fixem-nos en la redacció, gairebé idèntica a la del reglament igualadí. Ara bé: "si alguna de las muchachas quisiera aprender a leer tendrá igualmente la Maestra la obligación de enseñarlas...", però sense oblidar que "el principal objeto de estas escuelas ha de ser la labor de manos" ². Normalment, l'ensenyament de la lectura i l'escriptura a les nenes que ho sol·licitaven el feia el mestre més proper.

Ja hem vist com moltes veus s'havien alçat reclamant una formació intel·lectual més elevada per a la dona. La situació era especialment dolenta als pobles, a molts dels

14. FIGUEROLA, Laureano: op. cit. pàg. 166-167.

1. Arxiu Històric Municipal d'Igualada

2. LUZURIAGA, L. - op. cit. pàg. 223, 224, 226 i 227.

quals els pares ni tan sols enviaven les nenes a escola perquè ho consideraven innecessari i fins i tot immoral. Com a contrast als discursos feministes dels quals he donat mostres en el capítol anterior, heus aquí unes frases d'un article que aparegué en el periòdic "El Restaurador" de 1823, clamant contra la nova educació i reivindicant una instrucció tradicional per a la dona: "Una mujer criada a los pechos de su virtuosa madre, acostumbrada al recogimiento desde sus primeros años, imbuída en los principios de la religión desde la cuna, instruída en las haciendas de una casa; vestida a proporción de su estado con aseo, pero sin lujo y deshonestidad; formada por el modelo de las matronas cristianas; adornada de los conocimientos propios de su calidad, pero con gravedad y modestia; devota para con Dios pero sin faltar en nada a los deberes que pide la urbanidad y trato de los hombres; prudente en la elección de su estado, hace las delicias, forma el consuelo de su marido, igual en las costumbres, o les refrena en sus desórdenes. Su amor (...) edifica su casa, educa cuidadosamente sus hijos, apoya la vejez de sus padres (...). Recibirá con el tiempo el premio de sus desvelos maternales i bajará al sepulcro dejando memoria eterna de su merito. Ese es el camino de educar a las jóvenes cristianas".³

Mica en mica, però, s'anirà prenent consciència que cal donar a les noies una educació més completa, sense privar-les per tant de l'ensenyament bàsic de llegir i escriure. Ja els Estatuts de la Real Academia de Primera Educación (1797), en parlar de les escoles de nenes, diuen: "En estas Escuelas debe considerarse por una parte la enseñanza de las labores peculiares del sexo, y por otra, la de los conocimientos comunes a la niñez en general, como la religión, las costumbres, la lectura, escritura, aritmética, etc."⁴

Hem vist que Jovellanos, en les seves "Bases..." (1811), afirma que el propòsit de l'educació femenina és formar bones i virtuoses mares de família, però creu també que cal establir escoles gratuïtes per a nenes pobres on aprenguin "las primeras letras, los principios de la religión y las labores".⁵ Fixeu-vos en l'ordre en què menciona les matèries!

Un text legislatiu de 1816 declara que la principal matèria a les escoles de nenes són les labors, però "siendo obligación de las maestras enseñar a leer, aún a escribir, si alguna quisiere dedicarse a ello."⁶ És el mateix que es diu en la cèdula de Carles III.

El 28 de juny de 1821, la vigília del dia en què les Corts van aprovar el Reglamento General de Instrucción Pública, el Diario Constitucional es congratulava que per fi la formació de les nenes s'anés a establir en un pla d'igualtat amb la dels nens: "Sería ocioso detenernos en ponderar el mal estado en que se hallan nuestras escuelas de niñas. Muchas hay, y tal vez serán las más, en las que la calceta es la única labor que se las enseña. En cuanto a leer, escribir, contar, preceptos de moral no se hable. (...) De esto se sigue la ignorancia de las mugeres, no solamente en los principales ramos que constituyen la buena educación, sinó también (concretándolo a ésta y otras provincias) en la misma lengua nacional, cuyo conocimiento es ya una obligación."⁷

3. Citat per RUIZ BERRIO, J.- *op. cit.* pàg. 19.

4. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 305 i 306.

5. Citat per SÁENZ-RICO URBINA, A.- *op. cit.* pàg. 270.

6. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. XXVII, introd.

7. Citat per SÁENZ-RICO URBINA, A.- *op. cit.* pàg. 290.

Aquestes paraules serien sens dubte aplicables a la nostra escola en els seus primers temps.

La llei de 1821 mana que les escoles públiques de nenes ensenyin de llegir, escriure, comptar i fer labors. Igualment, la Comissió Municipal d'Educació de l'Ajuntament de Madrid va decretar, en sessió del 8 de juny de 1822, que a les escoles femenines calia ensenyar, a més de labors, doctrina, lectura, escriptura i aritmètica. Finalment, el reglament de 1825 també suavitza la discriminació de matèries entre nenes i nens. En l'article 198 del títol XVIII es diu: "En las Escuelas de primera clase, además de la enseñanza cristiana (...), la de leer, por lo menos en los catecismos, y escribir medianamente, se enseñaran las labores propias del sexo..."⁸ Com veieu, es tractava de fabricar, no analfabets, sinó semianalfabets. Hom es pregunta, per altra banda, què passava amb les escoles de segona classe.

Malgrat les lleis i declaracions més o menys progressistes, la prioritat donada a les labors en les escoles femenines continuà durant tot el s. XIX. Aquesta situació ha quedat reflectida en una cançoneta popular catalana que diu:

La Mare de Déu
quan era xiqueta
anava a costura
a aprendre de lletra.

En el s. XIX era corrent dir que les nenes anaven "a costura" quan acudien a l'escola.

Quant a les matèries per als nens, la Reial Ordre d'onze de febrer de 1804 estableix: doctrina cristiana, lectura, escriptura, aritmètica, gramàtica i ortografia castellana. L'article 366, títol IX de la Constitució de Cadis, diu que a les escoles de primeres lletres s'ensenyarà als nens "a leer, escribir y contar, y el catecismo de la religión católica, que comprenderá también una breve exposición de las obligaciones civiles".⁹ L'Informe Quintana repeteix exactament les mateixes matèries que la Constitució i desaconsella l'ensenyament de nocions de gramàtica, ortografia, geografia i història, perquè no seran sinó coneixements pobres, difícils d'adquirir, fàcils d'oblidar i inútils per als que es dediquin a l'agricultura o a la indústria. La idea predominant era que no calia anar més lluny, en l'educació primària, d'ensenyar a llegir, escriure i comptar, a més de la religió. El reglament del 1821 (títol II, art. 12) reitera les assignatures que mencionen la Constitució i l'Informe Quintana. En el reglament de 1825, desapareix la instrucció cívica (títol II, art. 14).

Les labors

Segons la cèdula de Carles III, "las labores que las han de enseñar han de ser (...) las que acostumbran, empezando por las más fáciles, como Faxe, Calceta, Punto de Red, Dechado, Doblado, Costura, siguiendo despues a Coser más fino."¹⁰ L'escola

8. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 228

9. *Idem*, pàg. 84.

10. *Idem*, pàg. 226 i 227.

d'Igualada ensenyava també la "faja, calceta y redecilla" (art. 3), és a dir fer mitja, i després la "costura de coser más fino". El pedagog Odon Fonoll divideix les labors en tres tipus:

- 1) Labors útils: "son aquellas que por su importancia no debe desconocer ninguna mujer." ¹¹ Inclouen la mitja, la costura, l'apedaçament, els calats, planxar i tallar.
- 2) Labors útils i agradables: els brodats, la tapisseria, les blondes i la malla.
- 3) Labors d'entreteniment i ornamentació: molt complexes i especialitzades.

La religió

Se solia separar la instrucció moral ("las máximas de buenas costumbres") de la religiosa ("la doctrina cristiana"). La doctrina s'ensenyava fent aprendre als nens el catecisme de memòria. S'utilitzava el catecisme fixat per la diòcesi corresponent. Dos dels més utilitzats foren el del jesuïta espanyol Jerónimo Ripalda (1547) i el del cardenal Fleury (1653-1743), preceptor del Lluís XV. Els catecismes solien estar escrits en forma de preguntes i respostes.

Lectura i escriptura

Era pràctica corrent ensenyar primer a llegir i després a escriure, per separat. El mètode per aprendre a llegir era sil·làbic, contràriament al s. XVIII, en què s'havia utilitzat el lletreig. Tot això està corroborat pel reglament de 1825 (títol II). Es posava un gran èmfasi en la cal·ligrafia, la lletra bonica i clara.

Exàmens

N'hi havia de dues menes: els públics, que eren anuals, estaven presidits per autoritats i acabaven amb lliurament de premis als millors mestres i alumnes; i els particulars o privats, que normalment eren per passar d'una classe a l'altra. Així ho estableix la llei de 1825.

En el "Reglamento de escuelas" (1838) es concreta que els mestres faran als alumnes dos exàmens privats, un de setmanal i un de mensual. I dues vegades l'any, el juny i el setembre, es faran els exàmens públics i generals.

Futur professional

La majoria de nenes esdevenien, sens dubte, "buenas y virtuosas madres de familia", com diu Jovellanos, però també hi havia a vegades altres possibilitats. Així,

11. FONOLL, Odon.- *op. cit.* pàg. 166.

Odon Fonoll ens diu: "la una se dedicará quizas a la enseñanza y le servirán los conocimientos que en la Escuela ha adquirido; otra podrá colocarse en el comercio, por poseer un hermoso carácter de letra y tener facilidad en el cálculo; y las más hallarán los medios de ganar la subsistencia en la habilidad de las labores propias del sexo." ¹²

4. MESTRES

Els articles primer i vuitè del reglament igualadí s'hi refereixen directament. D'entre els professors de tota mena i grau de l'ensenyament, el sou més baix corresponia als mestres de primeres lletres. Les dones guanyaven encara menys que els homes i els mestres de poble menys que els de ciutat. Sovint es veien obligats a exercir més d'una ocupació i això feia que dediquessin poc temps, i poc entusiasme a l'ensenyament. Solien ser persones poc rellevants intel·lectualment, amb poca iniciativa, i es resignaven a la seva situació. La societat tendia a menysprear-los ¹. Aquest desdeny provenia en part del fet que molts es dedicaven a la professió sense tenir la instrucció necessària ². Tot plegat, es tractava una mica del peix que es mossega la cua.

A principis del s. XIX, els professors de primària de Madrid guanyaven sis rals diaris. Les mestres, quatre rals i mig. Els passants o ajudants cobraven cent rals de billó al mes. Es tractava d'uns sous baixíssims: 1200 rals l'any era la soldada aproximada d'un criat. Girant els ulls cap a la nostra escola, un document de l'Arxiu Municipal d'Igualada menciona que les mestres foren dotades el 1819 amb un sou de "cinc reals diaris i habitació franca". Les 175 lliures catalanes mencionades en l'article I corresponen a aquests cinc rals diaris.

La cèdula de Carles III establia que la Junta de Caridad ajudés les diputacions a pagar les mestres, "mediante ser imposible dar salario a tanto número de Maestras" (art. X, 2) ³. Aquestes mestres havien de viure fonamentalment de les retribucions de les nenes de famílies riques. El 1815, un informe presentat al rei per la Real Junta de Exámenes assegura que alguns mestres només guanyaven entre 300 i 500 rals l'any.

Moltes veus clamaven contra aquesta situació, posant de manifest la importància de l'educació primària, tan menyspreada en general, i recordant que la tasca del mestre era digna, abnegada i útil. El 1791, un magistrat de l'*Academia de Primera Educación*, successora de l'*Hermanidad de San Casiano*, ja es lamentava, parlant dels mestres de primària, de "la estrechez y miseria que manifiestan la palidez de sus semblantes y la pobreza de sus vestidos" ⁴.

Un document elaborat per la Real Sociedad Económica Maritrense afirma: "Lo primero es necesario proveer a la subsistencia de los que se dedican a la enseñanza

12. *Idem*, pàg. 218.

1. RUÍZ BERRIO, J.- *op. cit.* pàg. 41.

2. CARRERA PUJAL, J.- "*La Universidad, el Instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*". Barcelona, 1957. pàg. 155-156.

3. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 230.

4. Citat per CARRERA PUJAL, J.- *op. cit.* pàg. 155.

pública. Si sacrifican su quietud y su vida para dedicarse al más molesto de los empleos y el más útil a la sociedad, ella misma los ha de alimentar decentemente". ⁵

L'Informe Quintana diu que cal "salvarlos de la necesidad que una gran parte de ellos tiene ahora de distraer con otras ocupaciones menos dignas la noble profesión de abrir a la infancia las puertas del saber y el camino de la virtud". ⁶

L'informe de 1815 mencionat abans exposa que el mestre de poble "por necesidad tiene que sujetarse a servir además otros tres o cuatro destinos inconexos e incongruentes como los de sacristán, campanero... que no bastan para ponerlo a cubierto de la miseria a él y a su familia" ⁷.

El reglament de 1825 procurà millorar la situació dels mestres, assignant-los uns sous més acceptables, però que encara eren baixos. Les quantitats varien entre 8.000 rals anuals (mestres de primera classe de Madrid) i 1.300 rals anuals (pobles de 50 a 200 habitants), segons ens informa el títol XV. Pel que fa a les mestres, els sous oscil·len entre 3.000 (primera classe) i 500 (quarta classe) rals anuals (títol XVIII, art. 202).

En la llei de 1838 l'article 15, s'estableix que al mestre se li donarà casa per viure-hi ell i la seva família. El mestre tindrà un sou fix no inferior a 1.100 rals anuals per a una escola primària elemental i 2.500 rals per a una de superior. A més haurà de rebre una retribució setmanal, mensual o anual dels alumnes que vagin a les escoles i que no siguin vertaderament pobres. ⁸

Malgrat tot, el 1851 un articulista del diari "El Catalán" es queixava encara que la retribució dels mestres era baixa i indigna. I és que de fet la seva situació no havia millorat excessivament. Fins i tot Cossio parlant de 1915, ens diu que "en lo que va de siglo, se ha mejorado un poco (!) la situación económica de los Maestros" ⁹. Pel que fa a les mestres, els seus sous no es van igualar amb els del professorat masculí fins a la promulgació de la llei del 6 de juliol de 1883.

En el capítol de jubilacions, l'Informe Quintana accepta que cal assegurar als mestres una "jubilación decorosa" ¹⁰. Les lleis de 1821 i 1825 també les tenen en consideració.

Però, en canvi, en la llei de 1838, en l'article 19, argumenta que "No siendo posible establecer jubilaciones ni viudedades, el Gobierno promoverá las asociaciones de socorros mutuos o cajas de ahorros para los maestros". ¹¹

A vegades s'ha intentat justificar la pobresa dels sous dels mestres recordant que els coneixements que se'ls exigia eren molt limitats, cosa que és certa. Les condicions exigides per regentar una escola primària es troben per primera vegada en una provisió de 1771, i són les següents:

- 1) Haver estat examinat i aprovat de doctrina cristiana per l'ordinari eclesiàstic.
- 2) Acreditar bona vida i costums i sang neta.

5. Citat per RUIZ BERRIO, J.- *op. cit.* pàg. 41.

6. *Idem- op. cit.* pàg. 103.

7. *Idem- op. cit.* pàg. 148.

8. FIGUEROLA, Laureano: *op. cit.* pàg. 142.

9. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 57.

10. *Op. cit.* pàg. 104.

11. FIGUEROLA, Laureano: *op. cit.* pàg. 143.

3) Haver passat un examen de llegir, escriure i comptar.

El bagatge intel·lectual dels mestres solia ser baix: normalment sabien només exactament allò que havien d'ensenyar (llegir, escriure, comptar i doctrina cristiana). Les matèries objecte d'examen eren, des de la reial ordre de l'onze de febrer de 1804, aquestes: havien d'acreditar preparació "en doctrina Cristiana, en Aritmética, en Gramática y Ortografía castellanas, en el arte de leer, en el de escribir, y en el de comunicar a los niños todos estos conocimientos por el órden y método más breve y provechoso posible" ¹². La Real Junta de Exámenes proposà al rei el 1815 que, ja que molts mestres no volien anar als pobles, s'obligués els menys capacitats a anar-hi, perquè era millor que els pobles tinguessin mestres mediocres que no pas que no en tinguessin. El rei accedí.

El reglament de 1825 dividia les escoles en quatre classes, segons la qualitat de l'ensenyament i el sou dels mestres. Als de les escoles de primera i segona classe es demanava: ortografia, ortologia (pronunciació correcta), doctrina cristiana, regles d'urbanitat, govern interior i econòmic d'una escola, art d'ensenyar als nens, instrucció sobre el pla de 1825, cal·ligrafia i aritmètica. En època de Felip II, o sigui uns tres segles abans, ja s'exigia més o menys els mateixos coneixements ¹³. Seguint la llei de 1825, els mestres també havien d'acreditar puresa de sang, bona vida i costums i fins i tot idees monàrquiques i conservadores. Calia vigilar, a més, "que los agraciados (...) no tengan alguna deformidad muy notable" (art. 98) ¹⁴. No era qüestió d'espantar als nens!

Quant a les professores, la cèdula de Carles III (1783) els exigeix només un examen de doctrina cristiana i un de labors (art. VIII). Avisa que "se preferirá siempre a la de mejores costumbres en concurso de igual habilidad", ja que "se tomarán informes por las Diputaciones de su buena vida y costumbres, y de las de sus maridos, si fuesen casadas". Les candidates que sabien llegir i escriure també tenien preferència a l'hora de ser admeses. Però moltes eren analfabetes, i aleshores era el mestre més pròxim l'encarregat d'ensenyar lectura i escriptura a les nenes que ho sol·licitaven. El reglament de 1825 també estableix que "señoras instruídas, timoratas y celosas" examinin de labors les aspirants i triïn "a las Maestras más timoratas e instruídas" ¹⁵.

Els organismes encarregats d'examinar els mestres foren, primer, la Junta de Exámenes (1804), després les Juntas Provinciales (1806), més endavant les Diputaciones Provinciales (1821) i, a partir de 1825, les Juntas de Capital. Els drets d'examen eren de dos-cents rals (R.O. 3 d'abril 1806). No eren precisament barats. Els títols eren expedits pel Consejo Supremo de Castilla i els drets de títol eren de dos-cents rals a Madrid i cent a províncies (llei de 1825). Remarquem que, com veurem més endavant en parlar de l'escola de Felícia Mateu, les primeres que hi hagué a l'escola igualadina no tenien títol.

L'única formació dels professors era normalment haver fet de passants o ajudants d'un altre mestre. Durant el regnat de Ferran VII sorgiren diversos projectes de creació

12. Citat per RUIZ BERRIO, J.- *op. cit.* pàg. 290.

13. *Idem- op. cit.* pàg. 291.

14. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 207-208.

15. *Idem- op. cit.* pàg. 228.

d'escoles de Magisteri, però cap d'aquests va tenir èxit. La raó principal fou la manca de mitjans econòmics.

En la llei i el reglament de 1838 les condicions exigides són les mateixes per als mestres com per a les mestres. Els exàmens per accedir a la titulació es faran el març i el setembre. les matèries per als exàmens de les mestres seran "Religión y moral", "Lectura", "Escritura", "Cuentas" y "Labores", per aquest ordre.

5. DISCIPLINA

Tenen relació amb aquest tema els articles 2 i 9 del reglament de la nostra escola. Diu l'article 2 que les mestres "cuidarán que (les nenes) vayan límpias y aseadas á la Escuela, y se mantengan en ella con modestia y quietud, no permitiendo que se traigan almuerzo ni merienda". Sens dubte la redacció de l'article està inspirada en la de la cèdula de Carles III (1783), en la qual diu que la mestra ha d'obligar les nenes "a que vayan límpias y aseadas a la Escuela, y se mantengan en ella con modestia y quietud"¹. L'exigència de la virtut de la modèstia en les noies és molt pròpia de l'època. Encara el 1860, el pedagog Odon Fonoll insistia: "... la Profesora debe inspirar a sus educandas una vida modesta y retirada, sin huír ni buscar las miradas del mundo" ². Més endavant afirma que tant les mestres com les alumnes han de cultivar aquesta virtut, tot i fugint de la vanitat i l'orgull, que són els seus principals enemics. I defineix així la modèstia: "consiste la modestia en adquirir una idea exacta de las cualidades que adornan a cada uno, para que no teniéndose en más de lo que realmente es, pueda moderar y regular sus acciones exteriores" ³. Les nenes havien de ser pacífiques, timorates i, també, netes. I no s'admetia mai en una escola cap nena que patís una malaltia contagiosa.

L'article novè del nostre reglament preveu la possibilitat que les nenes dolentes diguin males paraules o cometin accions indecents. També la cèdula de Carles III es preocupa de les paraulotes, tot avisant que les mestres no han de permetre a les nenes "usar palabras indecentes, equívocas, ni de aquéllas que se dicen propias de las majas" (art. VIII, 1) ⁴. Notem el toc madrileny: les "majas" serien, segurament, exactament el contrari de les dones modestes i púdiques que les mestres havien de formar.

Què cal fer, doncs, si les alumnes es comporten de manera grollera? El reglament igualadí és, d'entrada, indulgent: de primer, "las amonestarán con suavidad." I si no dóna resultat? Bé, doncs aleshores els senyors marmessors "providenciaran lo que tengan por conveniente." Pot ser que tinguin per convenient la notificació als pares o l'expulsió, però és possible també que aquí es parli eufemísticament dels càstigs corporals. Entrem així en un tema molt interessant i àmpliament debatut a l'època.

La pedagogia tradicional acceptava els assots com a càstig per als nens. Però la ideologia liberal era més aviat contrària a aquesta pràctica. Ja les Corts de Cadis, en

1. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* Vol. II, pàg. 226.

2. *Op. cit.* pàg. 212.

3. *Idem*, pàg. 226.

4. LUZURIAGA, L.- *op. cit.*, pàg. 229.

decret del 17 d'agost de 1813, volgueren suprimir-la: "Se prohíbe desde el día de hoy la corrección de azotes en todas las enseñanzas, colegios, casas de corrección y reclusión y demás establecimientos de la Monarquía..." Se'l considera un càstig "contrario al pudor, a la decencia y a la dignidad de los que son o nacen y se educan para ser hombres libres y ciudadanos de la noble y heroica Nación española"⁵. Ara bé, aquesta noble disposició quedava només sobre el paper, perquè a la pràctica tot va continuar si fa o no fa igual. Sembla que, després del decret, es va tendir a canviar els assots pel càstig de tancament. D'això es queixa el president de la Inspección General de Instrucción Pública, Francisco Marín, en un informe elevat al rei el desembre de 1827:

"...desterrado de las escuelas y casas de educación el bárbaro e indecente castigo de los azotes, se va generalizando el de los encierros, y sus resultados pueden ser más funestos para la infancia que los mismos azotes" ⁶. En temps de Marín, doncs, continuava la polèmica sobre els càstigs, que fou especialment forta cap al 1820. Tenia, però, un caràcter més polític que pedagògic, amb un enfrontament entre els liberals, que rebutjaven els càstigs corporals, i els absolutistes, que els defensaven.

La llei de 1825 adopta una postura força diplomàtica en la matèria, encara que permet els càstigs físics. Primer de tot diu: "De premios y castigos se valdrán los Maestros en las Escuelas con suma discreción y juicio, para estimular la emulación, contener a los niños y corregirlos." També aconsella als mestres "muchu cordura y prudencia" a l'hora d'aplicar els càstigs. Avisa que "en los castigos aflictivos, se cuidará de no hacer lesión alguna en los niños" i "que nunca castigarán con saña, ni usando de palabras soeces y humilladoras". La llei, intentant preservar un difícil equilibri entre la tolerància i el rigor, acaba dient: "Pero sepan los niños que pueden ser así castigados, y sírvales esto de freno para contenerlos en sus extravíos, y en su pertinaz desobediencia o desaplicación" (títol VI, art. 80, 87 i 88). ⁷

Una de les personalitats catalanes que se sumà a la controvèrsia sobre els càstigs corporals, declarant-s'hi en contra, fou Bonaventura Carles Aribau, en un article aparegut al "Diario de Barcelona" el 24 de juliol de 1820. Però malgrat totes les lleis i protestes, aquesta mena de càstigs van continuar a les escoles espanyoles durant tot el segle XIX i fins ben entrat el XX.

Quan no es desitjava imposar un càstig a base d'assots, existia tota una sèrie d'alternatives: esborrar el nom de l'alumne de la llista d'honor, fer-lo posar de genolls, fer-lo quedar després de l'escola, expulsar-lo temporalment o definitiva, posar-li més feina, avisar els seus pares, etc. Molts d'aquests són corrents, avui dia, a les escoles del nostre país. El favorit d'aquella època, ja que el trobem citat molt sovint, era posar els nens de genolls.

Laureà Figuerola en el seu "Manual..." es manifestava molt contrari al càstig de genolls: "Confesamos que nos ha causado suma admiración ver que los ilustrados redactores del "Reglamento de escuelas" (1838), hayan cedido a la rutina y al imperio de la costumbre, permitiendo que se pudiera poner castigo el estar de rodillas por media ó una hora, ó más. No queremos detenernos en probar que la educació y la

5. *Idem*, pàg. 86.

6. RUIZ BERRIO, J.- *op. cit.*, pàg. 299.

7. LUZURIAGA, L.- *op. cit.* pàg. 205, 206.

higiene repugnan enteramente una posición tan violenta. Otra razón más poderosa nos guía para proscribir la imposición de éste castigo aún cuando fuese por pocos minutos. El ponerse de rodillas es un acto religioso; es el mayor grado de veneración que se presenta a la Divinidad. Lo que en el templo es señal de adoración, convertirlo en la escuela en señal de castigo, cuando menos produce irreverencia".⁸

Però de la mateixa manera que es castigava durament la mala conducta, també es premiava els alumnes que més es distingien per la seva aplicació o bon comportament. Els premis podien ser petits objectes, com ara estampes, medalles, llibres o, per a les noies, didals i tisores, o podien consistir en un bon lloc en el quadre d'honor. Encara que el reglament no els menciona, és molt probable que també es donessin premis a l'escola del passatge Galí d'Igualada.

6. SOSTENIMENT ECONÒMIC DE LES ESCOLES

El manuscrit del reglament de l'escola, que va seguir d'una sol·licitud d'aprovació al bisbe, és lleugerament diferent del que està imprès i el seu títol és: "Reglamento para el establecimiento de la escuela pública gratuíta...". El subratllat és meu. Aquest havia estat, en efecte, el desig de Felícia Mateu en fundar la seva causa pia. Cal dir que l'ideal de gratuïtat en l'ensenyament públic fou una constant al llarg de tot el s. XIX. Ja hem parlat dels enfrontaments que es produïren a Barcelona, durant el s. XVIII, entre els mestres seglars i les escoles religioses, perquè les segones feien una dura competència als primers en oferir el seu ensenyament de manera gratuïta. La polèmica acabà amb el tancament de les deu escoles religioses gratuïtes de Barcelona (1777). Sobre aquesta resolució, els fiscals civils i criminals van emetre un dictamen, en un dels apartats del qual s'afirma que tot home que visqui només del seu jornal ha de gaudir d'escola gratuïta per als seus fills. A principis del s. XIX batega fort en la legislació l'aspiració a la gratuïtat de l'ensenyament públic, per exemple en l'Informe Quintana (1813) i el Reglament de 1821. Malgrat tot, les mateixes Corts van haver d'autoritzar els ajuntaments perquè poguessin cobrar mensualment una retribució dels pares més rics (decret de 22 de juny de 1822). Aquestes retribucions, sumades als fons municipals, constituïen la base principal per a la dotació de les escoles públiques. A més d'això, i aquest és el cas de la nostra escola, una altra forma de sosteniment eren les obres benèfiques: fundacions, llegats i obres pies. En el títol XV, la llei de 1825 menciona aquestes tres menes de finançament (pagaments dels pares, fons públics i obres benèfiques).

En la llei de 1838 es repeteix que el sosteniment de les escoles anirà a càrrec dels municipis i que els alumnes faran la seva aportació per complementar els sous dels mestres.

En els criteris imperants contraris a la gratuïtat de les escoles, Laureà Figuerola també hi fa la seva aportació: "Sabemos por experiencia que muchas personas instruídas, cuando se ocupan de instrucción primaria padecen un gravísimo y funesto error, disculpable hasta cierto punto, por lo generoso y filantrópico que a primera vista

8. FIGUEROLA, Laureano- *op. cit.* pàg. 93-94.

aparece. Consiste en proclamar que la instrucción primaria debe ser enteramente gratuita para ponerla al alcance de todas las clases de la sociedad. Este principio es falso, y el porvenir de la educación pública presentaría muchos obstáculos y daría muchas inquietudes por el aumento siempre progresivo de sus gastos. La ley està redactada en esta parte con muchísimo acierto, prescribiendo la retribución (de los alumnos) como uno de los medios de aumentar el sueldo de los maestros".

"Sin embargo aunque la ley, por su letra y espíritu rechaze la absoluta gratuidad, no será inoportuno demostrar la utilidad de la retribución, valiéndonos de las palabras del secretario Mr. Boulay, de la comisión central de instrucción primaria de París: "La máxima de que el Estado debe á todos la instrucción primaria gratuita es falsa, tanto como si se pretendiera que se debe a todos gratuitamente el hospital en caso de enfermedad o el hospicio en la vejez. Sólo a dos cosas está obligado el Estado. 1º A ponerla al alcance de todos. 2º A darla a los que no tienen medios para adquirirla. Le interesa, es verdad, que sea patrimonio de todos, pero no por esto se ha de deducir que deba darla á todos sin retribución. Debe sólo sacarse la consecuencia de que tiene derecho para exigir que todos la reciban".

"No sólo es falsa esta máxima de la gratuidad absoluta, sino que también es injusta; porqué dar gratuitamente a todos la instrucción primaria, es hacerla pagar por todos, aún por los que no la reciben. Más todavía; es exhorbitante, porque no se puede dar a todos la instrucción primaria gratuita, sin que resulte bajo la forma de contribución un enorme gasto que pesa sobre todos, aún sobre los pobres; creado en favor de todos, aún en favor de los ricos".

"Sustituyendo por entero y en todos los casos un sacrificio municipal al sacrificio de los padres que están obligados á hacer para la educación de sus hijos; cercena uno de los deberes de la paternidad, enerva el sentimiento de ella, rebaja su dignidad y perjudica la moral pública. Un padre que cuenta con una regular fortuna puede desear para su hijo la educación municipal; desea pagar una retribución y no le es permitido, porque la gratuidad le rechaza de las escuelas públicas, viéndose por lo mismo burlado en sus más prudentes miras y en los afectos más puros".¹

Els subratllats són els de l'original.

7. HORARI I CALENDARI ESCOLARS

Fan referència a aquestes qüestions els articles 4, 5, 7, 13 i 14 del reglament igualadí. Pel que fa a l'horari, estableix que les classes durin tres hores al matí i tres a la tarda: d'un quart de nou a un quart de dotze i d'un quart de tres a les cinc durant la tardor, l'hivern i part de la primavera, i de tres quarts de vuit a tres quarts d'onze i de tres quarts de tres fins a tres quarts de sis la resta de l'any. Una mitja hora diària, distribuïda en dos quarts d'hora, és dedicada a l'ensenyament de la doctrina cristiana, i tota la resta -cinc hores i mitja- a les labors. Ni llegir, ni escriure, ni comptar. Els dies de festa són:

1. FIGUEROLA, Laureano: *op. cit.* pàg. 159-161.

- Els diumenges i dies de precepte.
- Del 25 de desembre al 6 de gener.
- Des de Dimecres Sant fins a Dimarts de Pasqua.
- Tot el mes d'agost.
- El dia de la Presentació de la Verge (21 de novembre).
- Sant Fèlix Cantalici (18 de maig), patró de la fundadora.

Passo ara revista a totes les notícies escrites que he trobat sobre la qüestió. En primer lloc, la cèdula de Carles III (1783), que fixa quatre hores de classe al matí i quatre a la tarda, que varien segons les estacions (art. IX, 1).

La llei de 1825 fixa tres hores al matí i tres a la tarda i varien les hores d'entrada i sortida segons les estacions, el clima i altres consideracions locals. Igual, doncs, que la nostra escola. Observem que era corrent variar els horaris segons les estacions, per aprofitar les hores de llum a l'hivern i fugir de les hores més caloroses a l'estiu. Quant a festivitats, les establertes pel reglament de 1825 coincideixen més o menys amb les de l'escola igualadina en les següents: del 24 de desembre al 6 de gener (tan sols un dia més) i del diumenge de Rams al tercer dia de Pasqua (dos dies més). Assenyala a més: els dijous a la tarda de totes les setmanes en què no hi hagi festa, el dilluns i dimarts de Carnestoltes, el Dimecres de Cendra al matí, els sants i aniversaris del rei i de la reina, els dies de canícula (no sabem quan començava ni quan acabava aquest període) i sants.

Una paraula ara sobre els sants patrons de l'ensenyament, que variaven, segons les escoles i les poblacions, entre els següents:

- Sant Josep de Calassanç, fundador de les escoles pies (27 d'agost).
- Sants Just i Pastor, dos nens espanyols, germans, que foren degollats el 304 (6 d'agost).
- Sant Cassià, mestre del s. III que fou martiritzat pels seus deixebles a causa de la seva fe (13 d'agost).
- La Immaculada Concepció (8 de desembre).
- El dia de la Presentació de la Verge (21 de novembre). Algunes antigues alumnes d'escoles religioses igualadines m'han comunicat que recorden haver fet festa aquest dia en la seva època escolar.

El reglament de 1825 ja establia que cada escola havia de triar un "Santísimo Protector", que podia ser la Immaculada, els Sants Just i Pastor, Sant Josep de Calassanç o Sant Cassià.²

Pel que fa a les hores dedicades a cada assignatura, podem fixar-nos en els horaris suggerits per Odon Fonoll en la seva obra sobre escoles femenines (1860). La preeminència és encara per a les labors, amb quinze hores setmanals. Vénen després la lectura i l'escriptura, amb quatre hores i mitja; en tercer lloc l'aritmètica, la gramàtica i la història sagrada, amb poc més de dues hores, i finalment, per estrany que sembli, la doctrina cristiana, a la qual Fonoll considera que només cal destinar una hora i mitja setmanal. Tornant a l'escola igualadina, fa un total de trenta-tres hores

1. LUZURIAGA, L.- *op. cit.*, pàg. XXVI, vol. I.

2. *Idem* - *op. cit.*, pàg. 226, vol. II.

setmanals de labors i tres de doctrina cristiana. Prou m'adono que la comparació no és gaire bona, perquè he anat a buscar-la un xic lluny (1860), i a més els horaris de Fonoll són només orientatius. Ha estat així per manca de notícies anteriors. Tanmateix, la comparació ens serveix per fer-nos adonar que la prioritat de què gaudien les labors continua vigent a mitjan s. XIX, encara que la inclusió d'altres assignatures obliga a reduir el temps que s'hi dedica.

Era pràctica habitual també dedicar uns quants minuts a la pregària abans de començar i acabar, tal com s'estableix en l'article 6 del reglament igualadí. La llei de 1825 (títol XVII, art. 186 i 187) també ho disposa així, afegint que cal pregar "por la salud de nuestro Santísimo Padre y de nuestros Católicos monarcas y por la prosperidad de su gobierno" (art. 190). Fonoll preveu igualment uns minuts inicials i finals d'oració i, el dissabte a la tarda, "rezar el Rosario y una oración pidiendo a Dios por la salud del Jefe del Estado y prosperidad de la Nación"³. La nostra escola es limita a un Pare Nostre i un Ave Maria per la fundadora.

8. HISTÒRIA DE L'ESCOLA

La primera escola de nenes que hi hagué a Igualada, con ens informa Joan Segura en la seva *Història d'Igalada*, fou la del "mestre de minyones" Joan Jutglà. En tenim notícia per primer cop en un document de 1664. No sabem fins quan va durar, però sabem que l'any 1785 l'Ajuntament projectà instal·lar una escola femenina a la ciutat, projecte que no es va dur a terme. La primera congregació religiosa femenina dedicada a la docència que s'establí a Igualada foren les Mares Escolàpies l'any 1849.

Felícia Hipòlita Eulàlia Mateu de Padró nasqué a Igualada el 18 de maig de 1728. Era filla del notari Narcís Mateu i Mora i de Francesca Padró. El seu germà Fèlix, que era doctor en dret, va morir el 1774 i deixà Felícia hereva universal de tota la seva fortuna. Felícia tenia un altre germà, Francesc, i una altra germana, Narcisa. Fèlix encomanà totes les cerimònies religioses que s'haguessin de celebrar després de la seva mort "a ma germana, que penso no serà escassa en fer celebrar misses i sufragis" (AHM). Com veurem tot seguit, no s'equivocà.

Felícia morí el 18 de març de 1803. El seu testament és ple de curioses i devotes disposicions: vol una sepultura a la parròquia de Santa Maria; desitja que la comunitat de la parròquia li digui tres absoltes de cos present la vigília de l'enterrament; que el seu fèretre sigui portat per vuit dones pobres congregants de Maria Santíssima dels Dolors, que rebran cada una un duro de plata; que es diguin mil misses per la seva ànima; que es diguin dotze absoltes sobre la seva sepultura l'endemà de Difunts, amb gratificació als capellans i escolans, i una absolta la tarda de Tots Sants, amb dues atxes i quatre ciris; que es reparteixin cent lliures anuals entre els pobres que han estat malalts a l'hospital i es troben convalescents; que per Sant Fèlix Cantalici es digui una missa solemne per l'ànima del seu germà Fèlix, i també en l'aniversari de la seva mort; deixa també una quantitat per a l'extremunció dels malalts pobres, etc.

3. *Op. cit.* pàg. 34.

Però a més de tot això, el testament instituïa també una causa pia per a la fundació d'una escola de nenes: "...una enseñanza pública de noyas d'esta vila d'Igualada en lo tocant a doctrina cristiana, llegir, escriure, cosir, fer puntas, mitxas i demás cosas que conducen a la bona educació de ellas" (AHM). Els administradors havien de ser els seus marmessors testamentaris: el rector de Santa Maria, el rector de les Escoles Pies, el pagès d'Esparraguera Josep Jorba i Cañada, parent de Felícia, el doctor en dret Josep Anton de Batlle, el notari Agustí Viladés, i a falta d'aquests els seus successors en línia recta. El testament continua: "A aquel fi deuran los Administradors formar un Reglament que después de aprobat per lo Sr. Bisbe de Vich...". Aquest és el reglament que he estudiat, encara que els marmessors hagin canviat. Però atenció: "...és ma voluntad que tot lo sobre espresat solament regesquia mentres no es verifiqui la fundició (sic) d'un Convent de Monjas vulgarment anomenadas de la ensenyanza." Dota l'escola amb 1000 lliures anuals, i el mateix per a les monges que s'hi instal·lin. L'establiment va dirigit especialment a les nenes més pobres, desamparades o orfes, per a les quals deixa 300 lliures anuals. Felícia encarrega als administradors que "sempre que observian en esta vila alguna pobre miñona que estiga constituida en una verdadera orfandat (...) degan recullirla tant en lo dit Convent de Monjas quan estiguia fundat com a la casa de les Mestres". El sou dels administradors serà de 100 lliures anuals. Ells hauran de triar quatre dones solteres, timorates i de bona conducta per fer de mestres. La piadosa i rica dama deixà també diners a moltes persones en el seu testament, com també cases, terres i objectes de valor, però la persona més beneficiada fou Josep Jorba, ja mencionat.

L'adveniment de la Guerra del Francès féu que la fundació de l'escola no es pogués verificar fins al 1818. Un document titulat "Apuntes e historia de la Causa Pia de Doña Felicia Mateu" (AHM) ens ho explica: "En estas fechas desde 1804 por consecuencia de la guerra de la independencia los albaceas no pudieron organizar los mandatos de la testadora." Ara bé, encara que l'escola de Felícia Mateu no és oficialment fundada fins al 1818, un article del reglament porta a creure que alguna mena d'escola ja havia funcionat en vida de la senyora Mateu: diu que les mestres que s'han nomenat són "las mismas que en vida de la citada Doña Felicia Mateu servian el dicho empleo" (art. 1). L'escola estava situada en un edifici del passatge Galí, al centre de la ciutat, que havia estat la casa del pare de Felícia.

Els "Apuntes" també ens informen que els dos marmessors eclesiàstics, els rectors de Santa Maria i de les escoles Pies, foren retirats del càrrec per la Reial Sala el 13 d'octubre de 1804, i que en el seu lloc es nomenaren Bonaventura Jover i Antoni Amigó. A més, morí Agustí Viladés i el seu lloc l'ocupà Antoni de Padró. El 1814 els marmessors tingueren un litigi amb l'hereu Josep Jorba: Com que aquest tenia l'obligació de lliurar anualment una elevada quantitat de diners, "a que tal vez no alcanzaban los bienes", el 8 de desembre de 1816 va signar una concòrdia "en la que el apoderado de Jorba renunció a los albaceas la herencia de Felicia Matheu". Després d'aquest esdeveniments, s'explica que els marmessors de 1818 siguin tan diferents dels nomenats el 1804: en lloc dels dos eclesiàstics, tenim Bonaventura Jover i Miquel Amigó (fill o parent de l'Antoni Amigó nomenat per la Reial Sala); en lloc d'Agustí Viladés, tenim Antoni de Padró; i en comptes de Josep Anton de Batlle, hi ha Fèlix de Batlle, òbviament fill o parent seu. Josep Jorba, el cinquè marmessor, no ha estat substituït per ningú. Un document de 1836, però cita com a marmessors Bonaventura

Jover, Miquel Amigó, Antoni de Padró, Fèlix de Batlle i també Agustí Viladés, que suposem fill o parent de l'anterior marmessor ja mort, de manera que tornen a ser cinc.

El primer de maig de 1850 el bisbe de Vic, Lluçà Casadevall, dóna permís per edificar una capella pública a l'edifici de l'escola, sota l'advocació de Nostra Senyora de Montserrat, amb campana i tot. El 22 d'agost del mateix any, el rector de Santa Maria, Joan Domènec, certifica haver comprovat que no hi mancava res i haver-la beneït (AHM). La capella encara es venera avui dia a Igualada.

L'any 1860, el terrat de l'edifici de l'escola fou venut pels marmessors a Isidre Torelló i Rabassa, d'Igualada. El motiu és "la indispensable necesidad de atender con su precio a la reparación del edificio de la Enseñanza que amenaza alguna ruina" (AHM). Pels "Apuntes" sabem que el col·legi funcionà al passatge Galí fins al 1863, en què "la Corporación de Igualada, por estar el edificio ruinoso de la Enseñanza y por orden superior de Instrucción Pública, separaron las niñas al Colegio de las hijas de María, dejando cesantes las maestras por no tener título nombrándose una de dicho Colegio de las hijas de María." Les filles de Maria eren les Escolàpies, que s'havien establert a Igualada el 1849. La voluntat de Felícia Mateu havia estat, com hem vist, que la seva escola s'incorporés a una de monges quan fos fundada, però veiem que es va esperar més de deu anys per fer-ho.

Però la importància de la tasca feta per l'escola fundacional de Felícia Mateu es reflecteix per ocupar el primer lloc en la situació d'aquells temps. En el curs 1848-1849 a l'escola del passatge Galí anaven gratuïtament unes 200 alumnes. Aleshores a la vila igualadina hi havia una escola de pagament amb unes 40 alumnes i dues escoles privades amb unes 60 alumnes. O sigui que del cens escolar de 1.300 nenes igualadines solament anaven a escola 220 nenes i en restaven 1.140 sense poder tenir ni costura ni alfabetització.

Els mateixos "Apuntes" ens diuen que cap al 1863 començaren a disminuir les rendes, "porque algunos censalistas no quisieron pagar y otros redimieron". L'onze de desembre d'aquell any els marmessors rendiren comptes a la corporació municipal, la qual els aprovà. El document redactat en primera persona per un tal Josep Viladés, que devia ser nét del marmessor Agustí Viladés, continua: "Desde esta fecha la Administración fue en decadencia no pudiendo nunca mi padre arreglar cuentas. Los censalistas no quisieron pagar, redimiendo la mayor parte. Falleció en 1880 mi padre Don Francisco sin poder arreglar en claro la Administración." Josep Viladés afirma que es posarà a treballar "para organizar la Administración perdida de años." No li resultarà fàcil, no. Un document de 1913, també elaborat per Josep Viladés, ens aclareix millor tot el que va passar: "habiéndose incautado el estado de los bienes de esta fundación por una parte y habiendo sido declarado ruinoso, por otra, el edificio propiedad de la Fundación (...), tuvo que suspenderse la enseñanza que allí se daba, pasando a cargo del Ilmo. Ayuntamiento con el cual el Albaceazgo celebró convenio para que les fueran reintegrados los bienes o las equivalencias de que se había incautado el Estado. El Albaceazgo entregaría al Ayuntamiento las cantidades que, por intereses de las inscripciones (...) percibiera la fundación" (AHM). S'encomanarà a l'agent Joan Lligé i Pasqual el cobrament d'aquests interessos.

El 29 de novembre de 1865 és nomenada mestra de l'escola la Srta. Anna Maria Picó i Sansalvador, que el 2 de febrer de 1866 renuncia al càrrec a favor de Sor Candelària Vilarrasan, escolàpia. L'any 1881 la mestra serà la monja Pilar Tomàs i

Llorens, amb un sou de mil pessetes anuals. Des del 1873, l'escola de Felícia Mateu s'havia convertit ja en el Col·legi Mare del Diví Pastor, portat per una congregació de monges caputxines que havia estat fundada el 1850 pel Pare Tous i Soler, igualadí.

El 12 d'octubre de 1897 el senyor Josep Viladés es troba encara en un mar de confusions, perquè escriu a Salvador Llopis, secretari de l'Ajuntament d'Igualada, per demanar-li que li enviï els comptes aprovats del Patronat de Donya Felícia Mateu. Assegura que "según referencias creo podrá encontrar algun lío en esa desgraciada administración, que hasta ahora està a oscuras" (AHM). Per la seva banda, el senyor Joan Lligé continua cobrant els interessos de les inscripcions emeses a favor de la causa pia, tot i deduint-ne els seus honoraris, i els lliura a l'Ajuntament per al manteniment de l'escola (AHM). A la mort de Joan Lligé i Pasqual, l'Ajuntament acorda nomenar apoderats Joan Lligé i Pagès i Montserrat Soler i Mayol, advocats. Seran ara ells els que retiraran de la delegació d'Hisenda els interessos de les inscripcions del deute emeses a favor de la Fundació Felícia Mateu com a indemnització pels béns alienats o redimits fins aleshores (AHM). Més endavant ho farà Francisco Busón i Villagrasa, però no sense problemes. Vegem sinó el que ens explica l'incansable Josep Viladés en un document de 1915: diu que, des del 1907 en què va adquirir les inscripcions 1065 i 1066, "empezé a indagar y buscar antecedentes para cobrar los intereses de las mismas (...). En 1909, ya cansado de buscar antecedentes abandoné este trabajo y se pasaron tres años sin hacer nada y olvidándolo por completo. En 1912 tuve noticias de una agencia de Madrid que había inscripciones de censos redimidos pertenecientes al Albaceazgo de Felicia Mateu y Padró (...) y lo hize saber al Sr. Alcalde. Se dieron poderes al Sr. Busón pero todo fue inútil" (AHM). No fou fins a l'any 1914 que es pogueren cobrar els interessos de les inscripcions 1065 i 1066, que ascendien a ...13.000 pessetes!. El mateix any, l'Ajuntament llogà per deu anys l'edifici del passatge Galí, que encara estava necessitat de reparacions, al lampista Josep Mestres Corrons, per 80 PTA l'any (API).

El 18 de juny de 1926 el president de la Junta Provincial de Beneficiencia escriu al rector de Santa Maria, ara marmessor de la causa pia, perquè li trameti dades i antecedents sobre la fundació, ja que així ho ha manat el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts (AHM). El 15 de desembre del mateix any el rector rep notificació que la fundació ha estat classificada pel ministeri com a benèfic-docent. El 1927, formen la Junta del Patronat de Felícia Mateu el rector dels Escolapis, Agustí Casas; el rector de Santa Maria, Francesc Esquerrà; Joan Godó i Lluçà i Francesc Matosas. La casa del passatge Galí, administrada per l'Ajuntament, té ara un valor de 1600 PTA. El 6 de setembre de 1928, el patronat es possessiona de l'edifici. El 1930, els diners de l'obra pia de Felícia Mateu, instituïda més d'un segle abans, encara es destinaven al manteniment d'algunes alumnes gratuïtes al Col·legi de la Divina Pastora.

Els darrers marmessors de Felícia Mateu foren Salvador Sants i Lluís Cardona, segons informació facilitada per Miquel Ball.

Els antecedents de l'establiment a Igualada de la primera escola pública per a nenes es troben en una crònica publicada en el número 6 del setmanari "El Eco de Igualada" del 8 d'abril de 1850, que transcriurem: ¹

1. CARNER I BORRÀS, Antoni: Separata retrospectiva a *Igualada* del 8 d'abril de 1950.

"Un aniversario feliz. Se acerca la fecha del primer aniversario de la fundación del colegio de niñas, dirigido con tan loable acierto y general aplauso, por las Hijas de María escolapias que el día 1º de julio del año próximo pasado se instalaron en nuestra villa.

Hemos tenido ocasión de departir con la Rda. Madre Paula Montal, fundadora del Instituto y primera superiora del Colegio de Igualada, la cual nos ha manifestado su gratitud hacia las autoridades y pueblo igualadino y de una manera muy singular hacia los distinguidos patricios D. Olegario Godó y D. Martín Aguilera que tanto habían contribuido a la fundación del Colegio.

El establecimiento en nuestra villa de un colegio para niñas vino a llenar ciertamente un vacío. La única Escuela de esta clase con que contaba Igualada era la existente en el Pasaje Galí, junto a la capilla de Nuestra Señora de Montserrat que se está construyendo y que pese a la excelente voluntad de la señora mestra, era a todas luces insuficiente.

Las Hijas de María Religiosas Escolapias han resuelto, pues, un problema muy importante para nosotros. Y lo han resuelto, justo es confesarlo, de la mejor manera posible, no sólo desde el aspecto cultural y religioso, sí que también desde el económico.

No será ocioso consignar que antes de la llegada de las susodichas Hijas de María Escolapias, el Sr. Jefe Político de la Provincia instaba al Ayuntamiento para que estableciera una escuela de niñas. "La Comisión Provincial de Instrucción Primaria -decía en oficio de 26 de marzo de 1849- insiste en que se establezca en esa villa una escuela de niñas gratuita, dotada por los fondos municipales y desempeñada por una persona legalmente autorizada".

Los regidores explicaron entonces a la superioridad sus gestiones cerca de las Religiosas Escolapias. Afortunadamente el Sr. Jefe Político aceptó la solución propuesta y en oficio de 14 de junio subsiguiente contestó: "He dispuesto se encarguen interinamente las cinco Hermanas de la Orden de la escuela de María que están bajo la protección de los PP. Escolapios, de la educación de las niñas de esa población".

Y nuestro Ayuntamiento el día 27 del mismo mes expresó su satisfacción a dicha superior autoridad en un escrito que reza así: "Las religiosas dedicadas a la enseñanza cuyo establecimiento en esta villa se ha servido V.S. aprobar, han llegado ya aquí y para el día 1º del entrante abrirán las clases interinamente y hasta que V.S. acuerde definitivamente acerca de este asunto".

Dichas religiosas han tenido la más cordial y satisfactoria acogida por parte del público y del Ayuntamiento que ha procurado subvenir a todos los gastos que ocasiona este interesante establecimiento en su creación, valiéndose para ello de medios particulares, por no estar aprobada aún por V.S. la asignación anual propuesta para dicho objeto por el Ayuntamiento. Con los cuatro mil reales que consignan puede establecer en esta villa un colegio de educación de niñas perfectamente servido cuando una sola maestra particular no se creería remunerada con la misma cantidad, como tuve ocasión de conocer prácticamente cuando en cumplimiento de lo que V.S. me previno, en 26 de marzo último, traté de ajustar una maestra para abrir una escuela de niñas de que carecemos.

Antes de transcurrir una año, los felices augurios de nuestros Regidores se han cumplido con creces. Tanto la clase de costura a cargo de Sor Ana Font de San Luís, como la de letras al cuidado de Sor Manuela Canellas de San Anselmo, como la sección de labores confiada a Sor Asunción Ramon de Santa Teresa y Sor Rosa Mir de San Francisco, dan los óptimos frutos que era lógico esperar de la competencia y solicitud de dichas Religiosas. Así lo atestiguan las numerosas alumnas que concurren felices y contentas a las clases para recibir la esmerada y sana educación que les proporcionan las beneméritas Hijas de María Escolapias.

Damos, pues, nuestra respetuosa y entusiasta enhorabuena a la Madre Paula Montal y hacemos votos porque dentro de cien años pueda nuestra querida Igualada seguir recibiendo su benéfica influencia y conmemorar la fundación del Colegio, con el mismo cálido fervor que nos preparamos para celebrar el primer aniversario".

Curiosament en el mateix número del setmanari abans esmentat també es donen referències de la primera escola femenina de Felícia Mateu, de la segona de la Mares Escolàpies i de la tercera de les Gnes. del Diví Pastor. S'hi publica un article titulat "Los propósitos del Rdo. José Tous de fundar un Instituto religioso dedicado a la enseñanza de las niñas". Explicava que la fundació seria de les Religioses Caputxines Terciàries de la Divina Pastora i que el seu millor ideal era l'educació religiosa i moral de les nenes, compaginada amb una sana i eficient instrucció. Els nous col·legis per a noies ací foren oberts l'any 1858 a Capellades i l'any 1873 a Igualada.

ABREVIATURES

AHM: Arxiu Històric Municipal (d'Igualada)

API: Arxiu Parroquial d'Igualada

BIBLIOGRAFIA

- AZCÁRATE RISTORI, Isabel de- "*La enseñanza primaria en Barcelona desde 1600 a 1772*". Museo de Historia de la Ciudad. Barcelona, 1965.
- AZCÁRATE RISTORI, Isabel de- "*La enseñanza primaria en Barcelona. La educación de la mujer*". Museo de Historia de la Ciudad. Barcelona, 1968.
- CARRERA i PUJAL, Jaume- "*La Universidad, el Instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los s. XVIII i XIX*". Editorial Bosch. Barcelona, 1957.
- COSSÍO, Manuel Bartolomé- "*La enseñanza primaria en España*". Publicaciones del Museo Pedagógico Nacional. Madrid, 1915 (1a. ed. 1897).
- FIGUEROLA, Laureano- "*Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta*". 2ª edición. Madrid, 1842; 216 páginas (Barcelona, imprenta del Constitucional).
- FONOLL, Odon- "*Nociones de sistemas y métodos de enseñanza, con unos ligeros principios de educación, para el régimen y dirección de las Escuelas de niñas*". Barcelona, 1872 (1a. ed. 1860).
- Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona, 1969-1980. 15 vol.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 5 (El Penedès i l'Anoia). Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1982.
- LUZURIAGA, Lorenzo- "*Documentos para la Historia escolar de España*". Junta para ampliación de estudios e investigaciones científicas. Centro de Estudios Históricos. Madrid, 1916. 2 vol.
- MERCADER i RIBA, Joan- "*Algunas ideas sobre la educación pública en Cataluña a principios del s. XIX*". Revista Española de Pedagogía, 38. Madrid, 1952.

- ORIOL MONCANUT, Anna Maria- "*La enseñanza en Barcelona a fines del s. XVIII*". Instituto San José de Calasanz del CSIC. Madrid, 1959.
- RUIZ BERRIO, Julio- "*Política escolar de España en el s. XIX*". Madrid, 1965.
- SÁENZ-RICO URBINA, Alfredo- "*La educación general en Cataluña durante el trienio constitucional*". Barcelona, 1973.
- SEGURA, Joan- "*Història d'Igualada*". Estampa d'Eugeni Subirana. Barcelona, 1908. 2n. vol. pàg. 401.
- SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume- "*Història de Catalunya del s. XVII fins als nostres dies*", vol. IX. Editorial La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao, 1980.
- SOLDEVILA, Ferran- "*Resum d'Història dels Països Catalans*". Editorial Barcino. Barcelona, 1975.